

SØNDERJYSKE

ÅRBØGER 2024

Historisk Samfund
for **Sønderjylland**

Sønderjyske Årbøger 2024

Redaktion:

Ditte Kock

Mariann Kristensen

Klaus Tolstrup Petersen

Merete Bo Thomsen

Mads Mikkel Tørsleff

Historisk Samfund for Sønderjylland

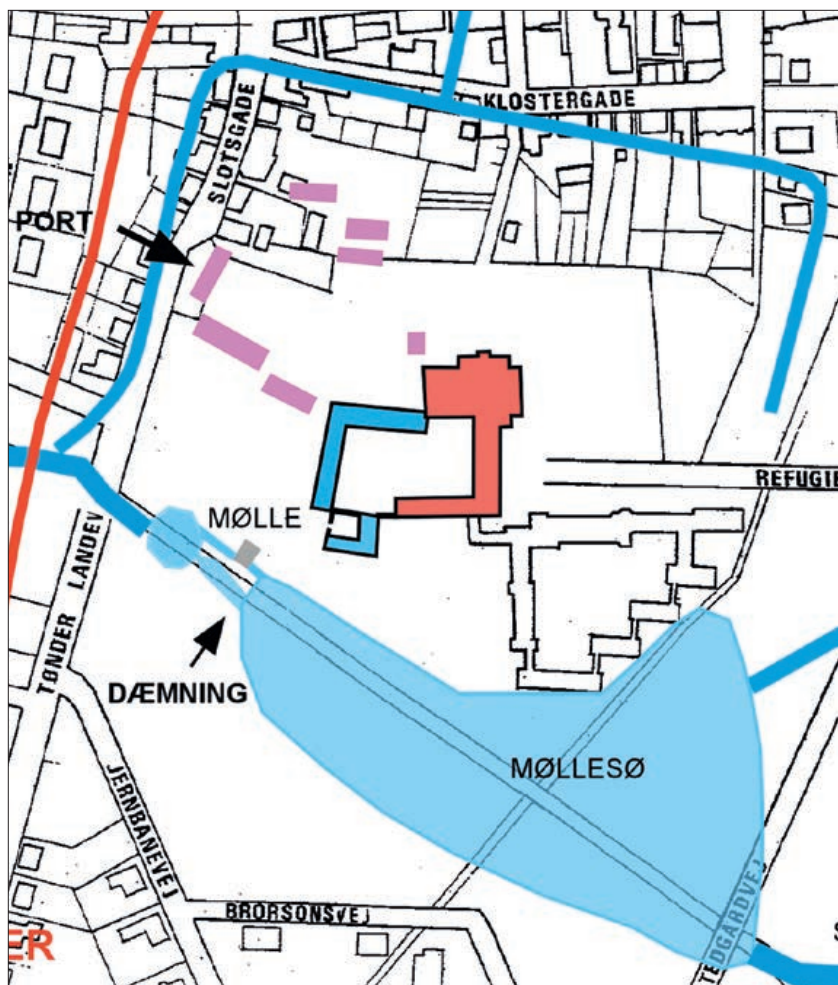

Fig. 1. Det samlede slottsanlæg med ladegårdens bygninger (angivet med violet farve) omkring den ydre slotsplads. Efter Sterum 2010.

Løgumkloster Slots datering – et delvis løst spørgsmål

AF NIELS T. STERUM

I Sønderjyske Årbøger 1989 argumenteredes for en datering af den eksisterende slotsbygning til 1581-86, hvor slottet var i hertug Adolf af Gottorps besiddelse. Ifølge en dendrokronologisk analyse af bjælker og gulvbrædder fra bygningen dateres bygningen til 1610-15, hvor hertug Johan Adolf af Gottorp var slottets ejer. I nærværende artikel anskues slottets bygningshistorie i lyset af den nye datering.

Løgumkloster Slot var fyrstesæde fra 1541, da kong Christian III annekterede landklostrene i Slesvig-Holsten, herunder også cistercienserklosteret i Løgum. 1544-80 var hertug Hans den Ældre af Haderslev slotsherre, og 1581-86 havde hertug Adolf af Gottorp slottet i sit eje. Derefter fulgte hans sønner Frederik (1586-87) og Philip (1587-90). Fra 1590 til 1616 var slottet ejet af Adolfs tredje søn, hertug Johan Adolf af Gottorp.

Bygningsmæssigt foregik forandringen fra kloster til slot ved nedrivning af klostrets vestfløj og tilføjelse af nye bygninger vest for den oprindelige klostergård samt tilføjelse af en staldgård sydvest for klostergården og en ladegård nordvest for slotsfirkanten. Kilderne nævner en indre og en ydre slotsplads. Anlægget blev indrammet i øst, nord og vest af en lavvandet, fladbundet voldgrav. Det færdige anlæg har haft en omtrentlig udstrækning som vist på fig. 1.

I flere publikationer er Løgumkloster Slots datering blevet diskuteret. I 1989 og senest i 2010 er der argumenteret for, at slottet blev planlagt og antagelig delvis opført i tidsrummet 1581-1586, dvs. i tidsrummet hvor hertug Adolf af Gottorp besad Løgum Kloster.¹ I 2014 er der imidlertid fremkommet resultater af en dendrokronologisk undersøgelse, som modsiger denne datering. De dendrokronologiske resultater stammer fra etageadskillelsen mellem første og andet stokværk i slotsbygningen, som støder op til klosterkirkens sydvesthjørne. I forbindelse med ombygning af en trappe i 2011 blev udtaget et antal prøver af bjælker og gulvbrædder fra etageadskillelsen mellem første og andet stokværk. Fire prøver fra bjælker og to prøver fra gulvbrædder lod sig datere ved undersøgelse på Nationalmuseets dendrokronologiske laboratorium.

Disse prøver peger overbevisende på en datering ca. 1610-1615.² Hermed bekræftes således den datering, som siden 1888 er blevet angivet for slottet: 1614. Bygningen er altså blevet opført, mens hertug Johan Adolf af Gottorp (1590-1616) havde Løgumkloster i sin besiddelse.

Bygningsåret 1614 er ellers omgivet med en del mystik.³ I 1888 hed det uden kildeangivelse, at slottet "synes bygget 1614 af hertug Johan Adolf".⁴ I 1929 omtaltes en indskrift, hvorefter slottet skulle være bygget 1614; det nævnes, at indskriften kunne skimtes på våbentavlerne over porten. Om tavlerne (fig. 2) hed det, at den oprindelige bygherre Johan Adolfs våben var "1721 blevet borthugget og erstattet med det

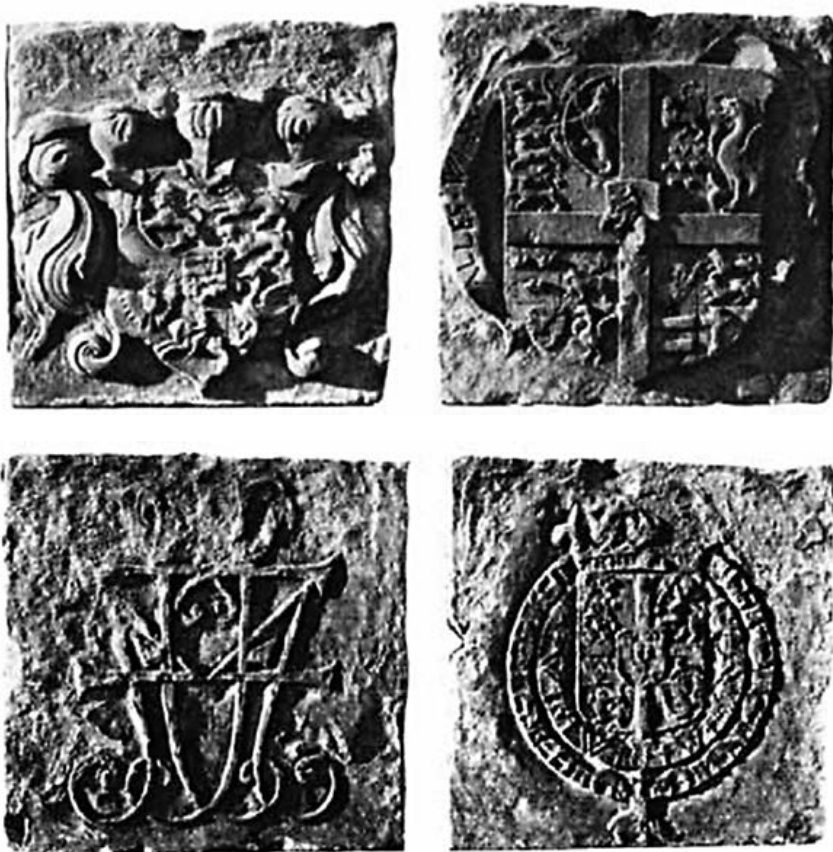

Fig. 2. Slottets våbentavler. Øverst: Johan Adolfs og Augustas tavler. Nederst: Frederik IV's tavler. Efter Sterum 2010.

*Fig. 3. Slotsbygningen ved Løgumkloster Kirke, kaldet "Slottet" eller "æ Slot".
Set fra NV. Foto NTS 2006.*

danske rigsvåben og Frederik IV's kronede navnetræk; endnu kan den oprindelige indskrift dog skimtes".⁵ Præcis oplysning om, hvad der skimtes, blev imidlertid ikke givet. Ved bygningens restaurering i 1931-32 blev våbentavlerne taget ned, og på bagsiden af den ene tavle fandt man det, som man mente borthugget fra forsiden: hertug Johan Adolfs våben! På den anden bagside fandtes våbenskjoldet for gemalinden, hertuginde Augusta. Tavlerne var altså blot blevet vendt om uden nogen borthugning. Dermed er det også aldeles udelukket, at en "oprindelig" indskrift skulle have været at "skimte". De nyfundne våbentavler blev publiceret omhyggeligt i 1932, og der blev omhyggeligt redegjort for den rest af indskrift, som nu var at se på Augustas skjold (hertugindens valgsprog). At der tidligere kunne skimtes en indskrift på Frederik IV's tavler, berøres slet ikke igen, men alligevel henkastes helt uden sammenhæng med våbentavlerne, at bygningen "efter en halvt udslidt indskrift er ... opført 1614 af den gottorpske hertug Johan Adolf".⁶ Hvor denne "halvt udslidte indskrift" fandtes, eller hvad den nøjagtige ordlyd var, fortælles der intet om.

Usikkerheden med hensyn til indskriften begrundede en alternativ datering til 1580'erne. Afgørende var en oplysning i et inventarium fra 1587 om "det lange nye hus" med bl.a. "junkernes kammer".⁷ Det er

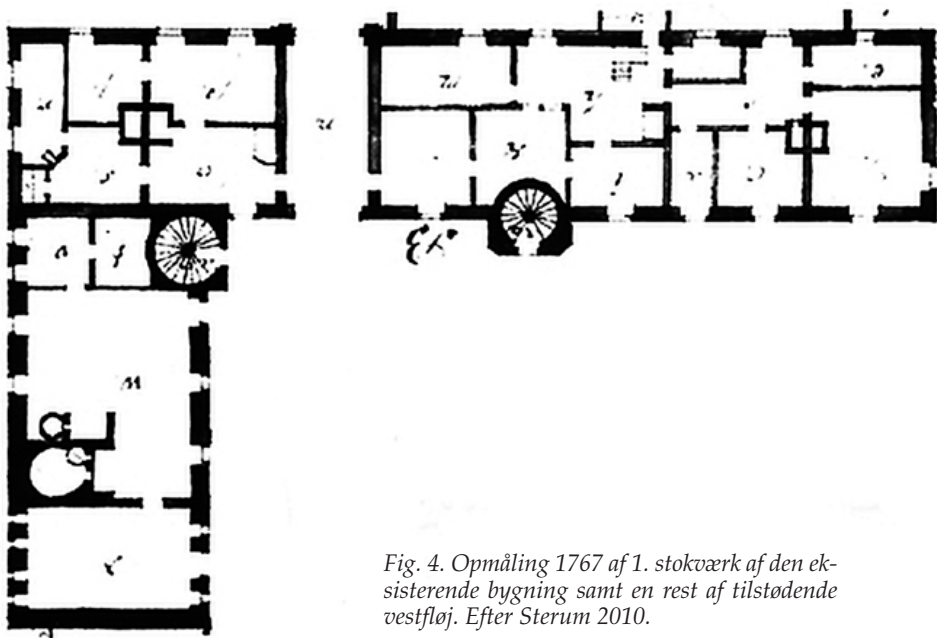

Fig. 4. Opmåling 1767 af 1. stokværk af den eksisterende bygning samt en rest af tilstødende vestfløj. Efter Sterum 2010.

uomtvisteligt, at et "langt" hus har stået nyopført i 1587, indrettet til brug for slottets beboere. Indtil de nye dendrokronologiske dateringer fremkom, var det rimeligt at identificere "det lange nye hus" med den stående slotsbygning. Denne identifikation må nu opgives.

I stedet kan man pege på en længst forsvunden bygning, som fra syd stødte op til den stående slotsbygning vestlige del. En opmåling fra 1767 (fig. 4) viser den stående bygning sammenbygget mod sydvest med en bygning, som bortset fra de nordligste 5,65 m er forsvundet. Det skal straks understreges, at opmålingen gengiver forkerte vinkler bygningerne imellem samt en forkert vinkel af den stående bygning nordvesthjørne. De korrekte vinkler fremgår af opmåling fra en udgravning i 1913-14 (fig. 5), som afdækkede omridset af den forsvundne bygning i dens oprindelige længde.

De to bygninger indgik i slotsanlægget sammen med klosterkirken, klostrets øst- og sydfløje samt et gårdanlæg mod sydvest. For nemheds skyld betegnes herefter den stående bygning som slottets nordfløj og den forsvundne bygning som slottets vestfløj.

Vestfløjen var to stokværk høj og oprindeligt mindst 37 m lang. Den sydlige halvdel blev nedrevet omkring 1718. I 1767 eksisterede den

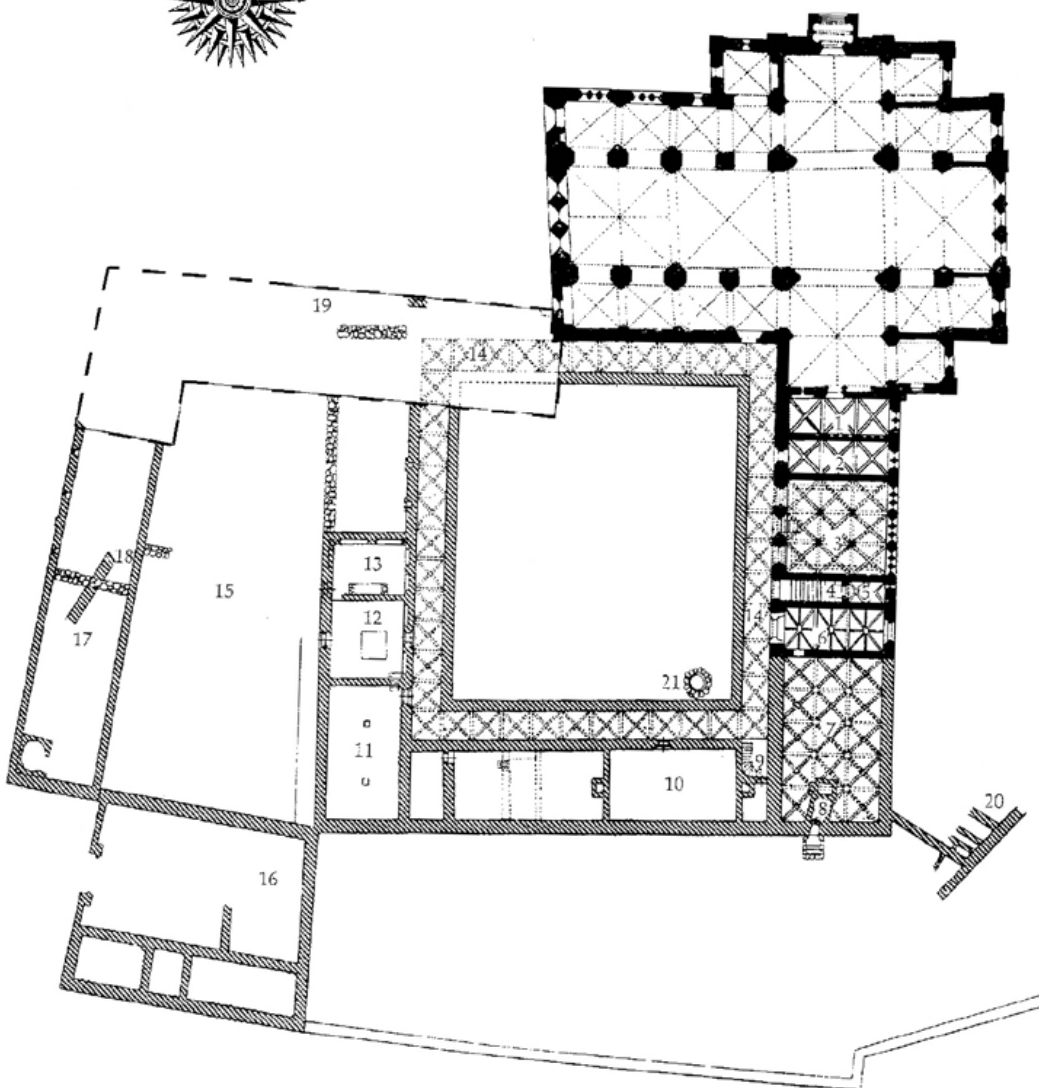

Fig. 5. Klosterfirkanten med tilbygninger. Efter nedrivning af klostrets vestfløj omsluttende bygningerne den indre slotsplads. Bygningen med stiplede omrids er den eksisterende slotsbygning. Efter Eggeling 1920.

Fig. 6. Slottet set fra SV. I forgrunden ses 'skydeskårsmuren', der er en rest af vestfløjens vestmur. NTS fot. 2006.

nordlige halvdel af denne bygning som vist på fig. 4. Antagelig i 1844 blev resten af vestfløjen nedrevet bortset fra den nordligste del, som blev ombygget i 1880. Bevaret fra denne vestfløj er en del af vestmurens nedre stokværk, der nu findes dels fritstående som den såkaldte "skydeskårsmur" (fig. 6), dels inkorporeret i vestgavlen af den stående bygning (fig. 8).

Denne vestfløj er acceptabel som 1587-inventariets "lange nye hus" i kraft af sin længde og også på grund af den vindeltrappe, som fandtes mod øst i bygningens nordlige del, i vinklen mellem nord- og vestfløj (fig. 4 og 7). I inventariet er en vindeltrappe udtrykkelig nævnt.⁸

Sammenstødet mellem de to fløje er synligt på den stående bygnings vestfacade. Her ses i nedre stokværk en lodfuge, som tydeligt viser mødet mellem to bygninger, som ikke oprindeligt hørte sammen (fig. 8). Til venstre for lodfugen ses murværket fra nordfløjen (i to stokværks højde), og til højre ses murværk fra vestfløjen. Over sidstnævnte ses det upudsede murværk fra ombygningen 1880.

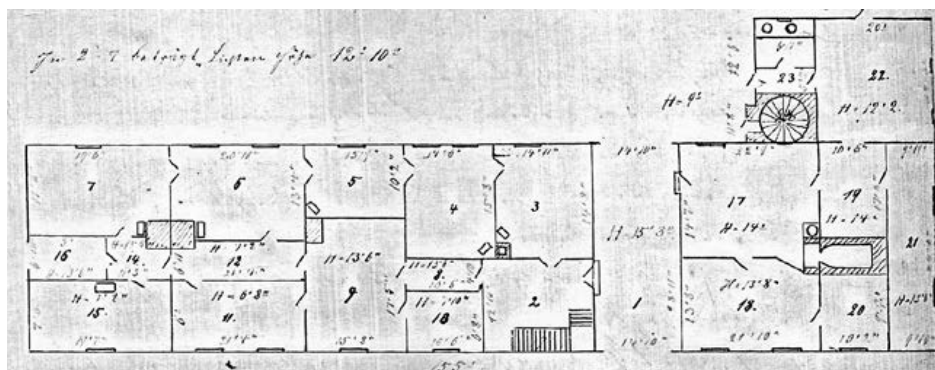

Fig. 7. Skitse fra 1870 af den eksisterende bygning med tilstødende vestfløj med vindeltrappe. Bemærk: nord er nedad. Bygningsinventarium 1870, Landesarchiv Schleswig-Holstein, Abt. 350/Nr. 1805.

Fig. 8. Slottets vestfacade inden restaurering. Lodfugen ses mellem pilene t.v. for nedløbsrøret. Foto NTS 2006.

Ved restaurering af vestfacaden i 2008 fremkom to tilmurede, små vinduer svarende til vinduerne i vestfløjens nordvestligste rum (se 1767-planen fig. 4). Vinduernes fladbuede form tyder på en bygningsdatering ældre end nordfløjen, hvis bevarede vinduer har ret afdækning under trekantfron-ton.

I den rekonstruktion, som lod slottets nordfløj være identisk med "det lange nye hus" fra 1586, blev nordfløjen anset for at være ældre end vestfløjen. I det følgende antages det, at vestfløjen er ældre end nordfløjen.

Fig. 9. Bygningsrest under slottets nordvestre del, udgravet 1976-77. Set fra NV. Foto NTS.

Slotsfløjene har en karakteristisk orientering afvigende fra forventet parallelitet med klosterbygningerne. Desuden er slottets nordvesthjørne påfaldende derved, at fløjene danner en vinkel på ca. 105 grader afvigende fra forventet 90 grader. Et forsøg på at forstå (i hvert fald delvis) disse afvigelser kan tage udgangspunkt i en udgravet murrest påvist i 1976-77.

Denne bygningsrest (fig. 9) fandtes umiddelbart under slottets nuværende gulvniveau. Det drejer sig om et hjørne af en bygning, som er ældre end den stående bygning, men yngre end dybereliggende lag fra middelalderen. Det afdækkede murværk bestod af munkesten i indtil to skifters højde med skiftegang to løbere – en binder. Murværket udgjorde nordvesthjørnet af en bygning, hvoraf nord- og vestmur kunne fritlægges i en længde af henholdsvis 2,6 m og 1,9 m. Murtykkelserne var henholdsvis 70 cm og 60 cm. Indvendigt i murhjørnet fandtes en rest af et munkestensgulv. Murværkets fundament bestod af kampesten i indtil fire skifter med en fundamentdybde på 90 cm. Murens orientering er bemærkelsesværdig. Den udgravede nordmur er omtrent vinkelret på vestmuren af den eksisterende bygning, og den udgravede vestmur er omtrent parallel med vestmuren af den eksisterende bygning. Den udgravede nordmur har retning mod klosterfirkantens ydre nordvesthjørne, som antagelig var intakt, da en bygning med det fundne hjørne blev rejst.

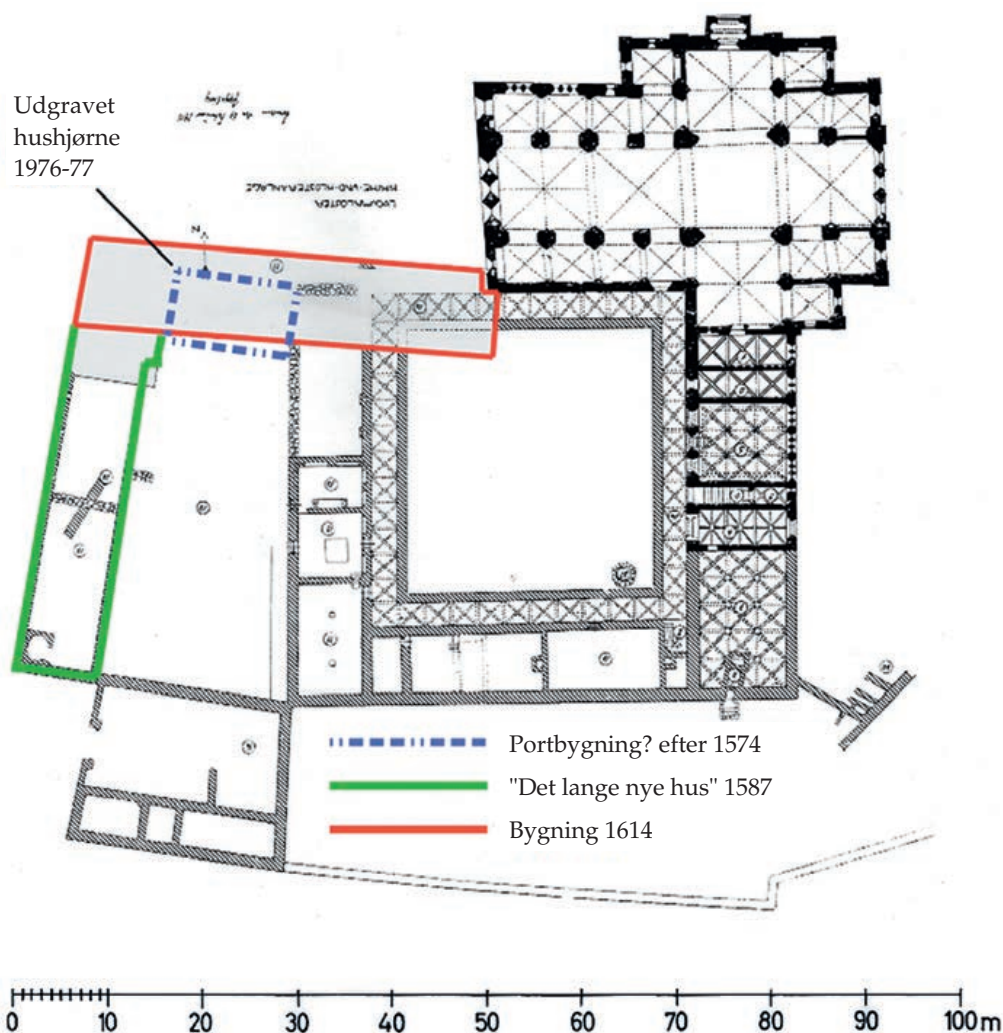
Bygningsresten er ikke i sig selv dateret, men de omgivende lag indeholdt genstande fra 1500-tallets midte, bl.a. en klædeplombe af bly fra Augsburg. En hjælp til datering kan også hentes i de spor efter et mølleanlæg (kanal med mere), som fremkom i de dybtliggende middelalderstrukturer. Det kan formodes, at det drejer sig om en kildemæssigt dokumenteret "Bagehusmølle", som blev nedlagt i 1574. Bygningen, som bygningsresten stammer fra, synes da opført efter 1574 og nedrevet før 1614. Bygningen er også tidligere henført til hertug Hans' tid.⁹

Denne bygning har formentlig haft en udstrækning og retning som angivet på fig. 10 (blå markering). Retningen, der afviger fra parallelitet med klosterbygningerne, kan have årsag i ukendte, ældre strukturer og kan muligvis forklare retningen af slottets vestfløj. Denne fløj og den hypotetiske bygning fra hertug Hans' tid danner en omtrentlig vinkel på 90 grader og kan have haft berøring med hinanden omtrent, hvor vindeltrappen fandtes i vestfløjens nordlige del.

Den sandsynlige rækkefølge af bygninger er da: hertug Hans' hus fra 1574 eller umiddelbart derefter sammenbygges med "det lange nye

hus" fra hertug Adolfs tid i 1586 eller umiddelbart derefter. Endelig rejses slottets nordfløj i 1614 i hertug Johan Adolfs tid.

Spørgsmålet om slottets datering er således ikke endeligt afklaret bortset fra den seneste bygning, den eksisterende nordfløj fra 1614. Der har været både en vestfløj, som forsøgsvis dateres til ca. 1586, og en forgængerbygning, som formodes dateret til ca. 1574. Den endelige datering af disse to bygninger er en opgave, som måske kan løses ved nye arkæologiske undersøgelser.

LITTERATUR

- Eggeling, O.: "Lügumkloster." *Schleswig-Holsteinisches Jahrbuch (Kunstkalender)* 1920, Hamburg, s. 69-79.
- Eriksen, Orla Hylleberg: "Dendrokronologisk undersøgelse af tømmer fra Løgumkloster Slot, renæssancebygning, Tønder amt. NNU j.nr. A9273." *NNU rapport nr. 18*, 2014. Citeret 25.6.2024 www.nnuweb.dk (Rapporter).
- Haupt, R.: *Die Bau- und Kunstdenkmäler in der Provinz Schleswig-Holstein*, Bd.2. Kiel 1888.
- Mackeprang, M.: "Tinghuset", *J. P. Trap, De sønderjydske Landsdele*. Særtryk af Kongeriget Danmark, 4. udg., København 1929, s. 266.
- Mackeprang, M.: "Vaabentavlerne paa Slottet i Løgumkloster." *Sønderjydske Maanedsskrift* 1932, s. 145-147.
- Sterum, Niels T.: "Hertuger, amtmænd og befalingsmænd i Løgumkloster 1544-1616, en nøgle til Løgumkloster slot." *Sønderjyske Årbøger* 1989, s. 115-126.
- Sterum, Niels T.: *Løgum – kloster, slot og by. 'Pionerer i ødemarken'*. Del I-II. Skrifter fra Museum Sønderjylland, vol. 3. Haderslev 2010.
- Wissing, Jürgen A.: "Løgum Kloster i de første årtier efter reformationen. Overvejelser vedrørende Løgumkloster amts inventarlistes fra 1566 og 1587". *Løgumkloster-Studier* 2, 1980, s. 101-128.

NOTER

- 1 Sterum 1989, s. 123 f; Sterum 2010, s. 205 f.
- 2 Eriksen 2014.
- 3 Sterum 2010, s. 189 f.
- 4 Haupt 1888, s. 591.
- 5 Mackeprang 1929, s. 266.
- 6 Mackeprang 1932, s. 145.
- 7 Wissing 1980, s. 111.
- 8 Wissing 1980, s. 113.
- 9 Sterum 1989, s. 122; Sterum 2010, s. 187.

Fig. 10. Kronologisk rækkefølge af bygninger opført ved klostrets udbygning til slot. Nedrivning af klostrets vestfløj formentlig i 1614. Indtegning ved NTS 2022 på plan fra 1920 (Eggeling 1920).

Zusammenfassung

Das Schloss Løgumkloster geht auf das Jahr 1541 zurück, als König Christian III. das Kloster in Løgum annektierte. Das Kloster wurde in ein Schloss umgewandelt, indem der Westflügel des Klosters abgerissen wurde und neue Gebäude im Westen und Südwesten des Klostervierecks sowie ein Wirtschaftshof im Nordwesten des Schlosses errichtet wurden. Von diesen Anbauten ist nur noch der Nordflügel des Schlosses erhalten. Das Datum dieses Gebäudes ist umstritten, aber sechs 2014 entnommene dendrochronologische Proben zeigen, dass es um 1610-15 erbaut wurde, was die seit 1888 bekannte Datierung 1614 ohne Quellenangabe bestätigt. In Kombination mit einem Inventar von 1587 und einer archäologischen Ausgrabung von 1976 bis 77 lässt sich folgende chronologische Abfolge skizzieren: 1) ein kleineres Gebäude wurde nach 1574 errichtet, 2) der Westflügel des Schlosses stand 1587 neu gebaut, 3) der Westflügel des Klosters wurde um 1614 abgerissen, 4) der bestehende Nordflügel des Schlosses wurde 1614 gebaut.